

Fjällvärlden

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfakta 2006

Fjällvärlden omfattar allt från fjällbjörkskog över videregion och fjällhed till rent högaltin terräng. I ett vidare perspektiv är vår fjällkedja den nordliga delen av den Kaledoniska bergskedjan som bildades då två kontinentalplatter krockade för 500 - 400 miljoner år sedan.

Extrema svängningar

Den skandinaviska fjällvärlden utmärks av ett allmänt hårt klimat. Till det kommer än större kast mellan olika extrema situationer än i resten av Norden. Vädret kan växla på några timmar från solsken till snöstorm samtidigt som temperaturen stiger med så mycket som 20°C. Naturtyperna omfattar allt från "djungler" av höga örter och fjällbjörkskog till kalblåst, stenbunden mark där bara skorplavar får fäste. Vissa år översvämmas fjällen av smågnagare, andra år står björkarna kala på stora arealer efter angrepp av fjärielen fjällbjörkmätarens larver.

Orörd vildmark?

Bland växtätande vilt dominerar smågnagare och renar. De senares betydelse framgick inte minst när man upptäckte tjocka lager av vissa busklavar på stora stenblock i dalgången Kärkevagge vid Torneträsk. Tidigare hade man trott att lavarnas utbredningsgränser gick långt därifrån. Normalt betar tydligen renarna ned dem så hårt att det inte går att av-göra vilken art de tillhör. Eftersom renarna är tamdjur, får denna hårda betning räknas som ett resultat av mänsklig påverkan. Någon orörd vildmark handlar det således inte om. Ett av de stora förvaltningsproblemen i fjällvärlden är för övrigt de stora rovdjurens uttag ur just hjordarna av tamren.

Att fjällvärlden inte heller är befriad från den moderna tidens alla förorenande utsläpp blev man på det klara med vid en undersökning av miljögifter — tungmetaller — i mossa. Mitt i nationalparken Padjelanta, så långt från inhemska industrier man kan komma, nådde halterna oant hög värden. Fast det var kanske inte så underligt; strax intill, men på andra sidan gränsen till Norge, låg smältverket i Sulitelma.

Lämmelår

Vad gäller smågnagare så är det främst den gul-svart-vita fjälllämmeln man förknippar med fjällvärlden, även om här också finns ett flertal sorkarter. Lämmelåren, då de små djuren översvämmar markerna, sätter sin prägel på hela regionen. Utvandrande lämlar kan ibland ses i mängder långt ner i skogslandet.

Man har diskuterat möjligheten att fjällvärlden generellt är så karg att den inte förmår att försörja fasta stammar av tillräckligt många rovdjur för att hålla lämlarna i shack. Men när det blir gott om lämmel häckar fjällabben här i stället för vid atlantkusten, och fjällugglan hittar hit från andra delar av det arktiska området. Även andra rovdjur som fjällvråk och fjällräv ökar i antal.

Trots det ökade antalet predatorer (rovdjur, rovfåglar och andra djur som lever av att ta byte) under lämmelåren, undgår en större andel av t.ex. alfågeln och ripornas bon att bli rövade då än under normala år. Detta beror på att rovdjuren har ett överflöd av lämmel att äta och inriktar sig på dessa. När lämlarna åter minskar i antal ökar dock andelen av alternativa byten i rovdjurens diet, och därmed också trycket på alfågel och ripa. Det minskar inte förrän rovdjursstammarna själva gått tillbaka. Den nedgången kommer också inom kort (genom sämre fortplantning och överlevnad eller genom utflyttning), eftersom de alternativa bytena inte kan kompensera rovdjuren för den minskade tillgången på lämmel.

Ripjakten förödande för jaktfalken?

Renen och lämmeln må vara de allmänt viktigaste växtätande viltarterna i fjällen. För jägare och jaktfalk är dock tillgången på ripa, speciellt dalripa, av störst intresse. Med utökade jaktmöjligheter under 1990-talet kom detta i fokus på ett nytt sätt. Diskussionens vågor har gått höga om jaktens omedelbara effekt på riporna, men också indirekt på jaktfalken. Den senare skulle enligt dessa idéer få mindre att äta på grund av ripjakten. Resonemanget är visserligen oklanderligt. Frågan är dock i hur hög grad jaktfalken, som får anses vara en effektivare jägare än människan, verkligen upplever någon större nedgång i ripbeståndet under den tid på året då tillgången på dessa är kritisk för falken. Försök med sändarförsedda ripor visar heller ingen skillnad i antalet ripor som tas av rovdjur/ rovfåglar mellan områden med och utan ripjakt.